

Szávai FERENC: Volt-e szerepe a gazdasági tényezőnek az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában?

Abstract

What role did the economic factor play in the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy?

This paper aims to answer the question whether economic forces played an important role in the Austro-Hungarian Monarchy during the era of Dualism and whether the economic factor contributed to the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy. In 1907, due to conflicts among the parties regarding the common customs area, an arbitral tribunal was set up to solve the difference of opinions. The Dual Monarchy was not only a common customs union but also a tax union. Hungary was greatly indebted for customs abroad and towards Austria. Many Hungarian and Austrian experts favoured economic isolation at the beginning of the 20th century. The permanent discussion about the common customs union and on the quota payment, the difference of opinion, and the economic weariness in the First World War may have played an important role in the dissolution of the Dual Monarchy.

Bevezetés

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1867 és 1918 között fennállt különleges dualista állam, reálunió Közép-Európában. Két fele, a Magyar Királyság és Ausztria (amely a mai Ausztria mellett magába foglalta egyebek mellett Csehországot, Galíciát, Bukovinát, a mai Szlovéniát és Olaszország egy részét) belső ügyeit önállóan intézhette. Közös ügyeknek számítottak a külügy és a hadügy, valamint az ehhez szükséges pénzügyek. A létrejött kiegyezésben megkísérelték az udvar nagyhatalmi törekvéseit összeegyeztetni a magyar alkotmányos törekvésekkel. A politikai kiegyezést a gazdasági kiegyezés egészítette ki, amit azonban tízévente meg kellett újítani. Ennek eredményeként fenntartották a közös bank- és valutarendszert (a jegybank az Osztrák–Magyar Bank volt), valamint a közös vámrendszert.

1. A Monarchia közös piaca

1.1. A vámunió

A szabad munkaerő, a tőke és a törvényi szabályozás mellett kétség kívül a szabad kereskedelemnek, a piacnak komoly szerepe van a gazdaság működésében. Az Osztrák Császárságban Karl Ludwig Freiherr von Bruck (1798–1860) elképzelése volt, hogy vámpolitikájának segítségével a dunai államok gazdasági fejlődésbeli elmaradottságát lassan javítson, illetve a gazdasági fejlődést kiegyenlítse. Mária Terézia 1775-ben eltörölte a vámhatárokat Csehország, Morvaország és az osztrák tartományok között. Létezett azonban egy ún. preferenciális kapcsolat is, ennek lényege az volt, hogy mindkét fél alacsonyabb illetéket fizetett a területéről érkező árukért. Ezt a gyakorlatot Franciaországban Colbert vezette be, majd Turgot folytatta és 1789-ben teljesedett ki.

Friedrich List (1789–1846) 1818-ban egy egységes vámrendszer tervét dolgozta ki,

* Egyetemi tanár, DSc – Budapesti Corvinus Egyetem, Kaposvári Egyetem.

majd 1834-ben a Zollverein megalkotásával megeremtetette a csatlakozó német államok számára a szabad piacot és az egységes pénzrendszert. A vámunió 1834. január elsején kezdte meg működését porosz irányítással.¹

Ekkor Magyarországon a gazdasági reform két legfontosabb kérdése volt a jobbágyfelszabadítás és az Ausztria és Magyarország közötti belső vámhatárok megszüntetése. A középkortól 1850. október 1-jéig fennállt a magyar korona országait elválasztó vámhatár. 1850. október 1-je után indul meg a szabad kereskedelem, s John Komlos és Katus László vizsgálatai is arra engednek következtetni, hogy a vámunió létrejötte annak mindkét tagjának javára szolgált. Ha azonban a gazdasági növekedés nagyságrendje oldaláról közelítjük meg a kérdést, akkor John Komlos válasza vizsgálatai alapján az, hogy a nettó nyereség túl kicsi volt ahhoz, hogy a gazdasági növekedés meghatározó eleme legyen. A két gazdaság 1850 után nyílt meg egymás felé. Mégis 1850 előtt Komlos szerint nem lehetett a fejlődés legnagyobb akadálya, ugyanis a határsorompó megszűnéséből származó nyereség nagyságrendje a bruttó nemzeti terméknek mintegy 1,5% volt. Következésképp nem lehetett a reform az osztrák ipar és mezőgazdaság esetében a fejlődés döntő mutatórugója. Ami a jobbágyfelszabadítást illeti ez sem fejtett ki olyan széles hatást, mint ahogy azt feltételezték. Legfeljebb egyszer és mindenkorra 1 vagy 1,5%-os növekedést jelentett a teljes mezőgazdasági eredményben.²

A magyarázat a preindusztrializáció eredményeiben van, az osztrák ipari termelés 1820-as évek végéig gyorsul, majd az első világháborúig mérsékelt ritmust mutatott (évi 2,5%). A magyar gazdaság előnyeit a következőkben lehetne összefoglalni: „textil- és bűzaházasság” (Eddie M. Scott) keretében Ausztria elérhető piacot jelentett a magyar mezőgazdasági termékeknek. Ausztria volt a szakképzett munkaerő és tőke nélkülözhetetlen forrása. Ausztria kétszer nagyobb értéket állított elő, az egy főre jutó termelés is 44%-kal több volt.

Katus László szerint a vámunió hatásának eredményeképp Magyarország egy függő helyzetből egyenjogú partnerré vált, két gazdaságilag önálló és szuverén ország meghatározott időben kötött önkéntes és felmondható vámuniójává alakult át. Az eltérő fejlettségű országok érdekeit nem volt könnyű összehangolni. Ugyanakkor kölcsönösen érvényesülhettek a két ország eltérő történeti és strukturális adottságaiból származó komparatív előnyök. A magyar államkölcsönöket túlnyomórészt Ausztria finanszírozta, 1890-es évek elején a magyar állami költségvetés több mint 60%-a a Monarchia másik felében volt elhelyezve. Tény: hogy a magyar ipari fejlődés gyorsabb volt a dualizmus idején, mint az osztrák. Hátrányául lehetne felróni, hogy egy egyoldalú szerkezet alakult ki, pl. könnyűipar, főleg a textilipar kis súlya jellemezte. Ausztriából származott az ipari gépparkunk jelentős része: az élelmiszeriparban 68, a bőriparban 62, a faiparban 43, a textiliparban 33, a vasipar 38, a többi 20%.³

Az Osztrák–Magyar Monarchia „közös ügyeit” 10 évente újították meg. A monarchia egyes határ menti körzetei, kikötők kívül estek a közös vámterületen. A két országnak közös pénzrendszere volt: az „ausztriai érték” (az ezüst forint). „Egyenlő alapelvek” (fogyasztási adók, jövedékek: mint pl.: a posta és táviratügy, vasutak építése és üzemeltetése. A két ország azonos súly és mértékrendszert használt. A kereskedelmi és vámszövetséget 10 évre kötötték, de 5 év után bármelyik fél kérhette a módosítását.⁴

A közös vámterület ellen sokan felhozták, hogy az elszegényedésünk forrása, hogy nagy mennyiségű nyerstermék kerül ki az országból, vagyis többet fizetünk, mint amit kapunk. A magyar áruk vámvédelem nélkül túrték a külföld szabad versenyét. Megfogalmazták, hogy a nyerstermék kivitele káros. Úgy vélték, hogy a gazdasági elkülönülésnek a következő formái lehetségesek: 1. Magyarország egészen független vámterületet képez és Ausztriával 2. Független vámterületet képez, de oly módon, hogy egymásnak Ausztriával nagyobb előnyöket ad, de főképp a vámok tekintetében. 3. Ausztria és Magyarország továbbra is megtartja a külfölddel szemben egységes közigazdasági területét, de az egymás közötti forgalmat közbeeső vámokkal szabályozza.⁵

Ugyanakkor más vélemények szerint 1850-ben a magyar államtömb óriási méretei és roppant erőforrásai, hatalmas nyersanyag és munkaerőkészlete, jelentékeny felvevőpiaca tette különösen vonzóvá beolvasztását az összbirodalom gazdasági szerkezetébe.

1.2. A vámunió hatása

Fennállásának ideje alatt végig és utána is viták folytak, alapvetően két fő álláspont fogalmazódott meg, az egyik szerint a két ország gazdasági érdekei annyira eltérőek, hogy a kereskedelmi és vámszövetség akadályozza a fejlődést. A másik vélemény szerint viszont a gazdasági emelkedéshez vezetett. Szerényi József⁶ szerint nincs másik két, ennyire gazdaságilag egymásra utalt ország. A közös vámterület (a heves viták ellenére) a Monarchia felbomlásáig mégis fennmaradt.

1.3. A közös vámterület problémái

A két eltérő adottságú, szerkezetű és fejlettségi szintű ország külkereskedelmi érdekeit nehéz volt összehangolni. A Monarchia méreteit tekintve Oroszország és Németország után a korabeli harmadik legnagyobb gazdasági egység volt a kontinensen.

A gazdasági fejlettség tekintetében pedig középső helyet foglalt el Európában (alacsonyabb értékek Európa déli és keleti periferiáján voltak, Portugália, Spanyolország, Balkán és Oroszország tartozott ide, magasabbak voltak Nyugat-Európa egyes területein és a skandináv országokban, hasonló fejlettségű volt Olaszország.⁷

1.4. A gazdasági növekedés mértéke

A politikai fejlődés egyértelműen a dezintegráció felé haladt Magyarországon egészen a felbomlásáig, de gazdaságtörténeti elemzések szerint a piaci integráció előrehaladt. De vajon ez az integráció egyformán előnyös volt-e Magyarország, az összes országa számára? Felzárkóztatta-e az elmaradottabb területeket vagy fokozta a különbségeket?

Megállapítható, hogy Magyarország gazdasági növekedésének üteme a dualizmus korában a leggyorsabbak közé számított Európában, így felülmúlta Ausztriáét. Fontos kérdés, hogy ebben milyen szerepe volt a közös piacnak!⁸

1. táblázat. Gazdasági növekedés 1870–1913 között (egy főre jutó reál bruttó hazai termék – 1960. évi USA dollárban számítva) az alábbi képet mutatta⁹

Osztrák Köztársaság	1,46
Ausztria	1,32
Habsburg Birodalom	1,45
Németország	1,51
Franciaország	1,06
Egyesült Királyság	1,00
Olaszország	0,81
Hollandia	0,93
Belgium	1,05
Svájc	1,32
Svédország	2,39
Dánia	2,19
Norvégia	1,35
Spanyolország	0,25
Oroszország	0,62

David F. Good számításai a birodalmi léptékű integráció az 1850–60-as évtizedekben szerveződött egybe a nagykereskedelmi árak összehangolása alapján. Good a pénzüpiaci kamatlábak integrációját az 1880-as évtized első felére helyezte.

Eszerint Európában az Osztrák–Magyar Monarchiánál csak Dánia, Svédország és Németország rendelkezett nagyobb növekedési mutatókkal, ami rámutat egyrészt arra, hogy a növekedési szakasz a fenti időintervallumban indulhatott el a Monarchiában, illetve más nyugat-európai országokban esetlegesen korábban, vagy a növekedés hullámai már nem érték el a korábbi 1870 előtti szintet.¹⁰

A közös vámterületen belül is nagyon eltérőek voltak az adottságok, az osztrák-német és cseh tartományok gazdasági fejlettsége az 1860-as években nagyjából azonos volt a németekével, míg Galícia Bukovina és Dalmácia a balkáni és orosz területekhez állt közelebb a téren. Magyarország minden tekintetben köztes helyet foglalt el a tartományok között.

2. táblázat. A bruttó hazai termék Ausztriában 1911–1913 között¹¹

Régió	1 főre koronában számolva
Alpi területek	
Alsó Ausztria	850
Felső Ausztria	626
Salzburg	641
Stájerország	519
Karintia	556
Tirol, Voralberg	600
Cseh területek	
Csehország	761
Morvaország	648
Szilézia	619
Déli területek	
Kráin	439
Tengermellék	522
Dalmácia	264
Kárpáti területek	
Galícia	316
Bukovina	310
Ausztria	569

1.5. Komparatív előnyök

Az osztrák és cseh területek növekvő nyersanyag- és élelmiszerigénye gyorsan és tartósan bővülő exportpiacot nyitott a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számára. Az osztrák és cseh iparvidék pedig Magyarországra szükséges termelési tényezőket (pl. tőke, korszerű gépek, szakemberek) exportált.

A magyar külkereskedelem több, mint 2/3-a a közös piacon valósult meg, Magyarország számára fontos kiviteli piac volt, Ausztria esetében ez csak 35–40% volt, Ausztria nem volt oly mértékben a magyar termékekre szorulva.

Az Ausztriával folytatott külkereskedelmünk az 1840-es években a kivitel 90%-a mezőgazdasági nyerstermék, 10% ipari termék volt. 1909–13-ban a mezőgazdasági nyerstermékek aránya már csak 55%, az ipari termékeké 44%, de ezen belül az élelmiszer-ipari termékek részesedése 25%.

Katus László szerint nemcsak a mezőgazdaságra, hanem az iparra is fejlesztő hatást gyakorolt a közös piac.

Az agráripari munkamegosztás egy agrárjellegű, élelmiszer- és nyersanyagtermelő ország és egy iparosodottabb terület egysége miatt érvényesült.

A közös vámterületen a behozatalunk volumene gyorsabban növekedett, mint a kivitelé. A magyar külkereskedelem cserearányai a közös vámterületen 35%-kal javultak, tehát ugyanakkora kivittel 35%-kal több behozott árura telt az 1. világháború előtti években, mint 1880 körül. Mindez a közös vámterület előnyeinek tudható be (pl. a világpiactól eltérő áralakulásának), viszont a vámkülföldi kereskedelmünk cserearányai tartósan romlottak.

A Monarchia közös piaca megkönnyítette a magyar gazdaságban hiányzó vagy szűkében lévő termelési tényezők pótlását (ez főleg a nyugati részekről érkezett). Tehát a tőke, a fejlett technika és a szakképzett munkaerő importja segítette a tőkés gazdaság megalapozását.¹²

1.6. Gátolta vagy segítette az iparosodást a vámunió?

Ez a legtöbbet vitatott kérdés, állapítja meg Katus László. A fejlettebb osztrák–cseh iparral folyó szabad versenynek egyaránt voltak hátrányai és előnyei! Pl.: a magyar ipar növekedése a dualizmus korában jóval gyorsabb volt, mint az osztráké. Az 1880-as évek végétől az eddig elmaradott iparágak is fejlődésnek indultak, az ipar szerkezete kiegyenlítetté vált. A felgyorsult technikai fejlődés új iparágakat hívott életre, melyeknél már nem érvényesült a régebben iparosodott régiók előnye. Mindemellett közös vállalatok alakultak, megvalósítva a magasabb szintű integráció különböző formáit.¹³

2. Gazdasági okok vezettek-e a Monarchia felbomlásához?

2.1. A probléma felvetése

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását vizsgálva Kövér György tette fel azt a kérdést, hogy a gazdasági tényezőnek volt-e szerepe a felbomlásban? A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy Jászi Oszkár¹⁴ és Fink (Maria Krisztina)¹⁵ tévedett, Magyarország gazdasága rendben működött, nem emiatt bomlott fel, hanem felbontották.¹⁶

A különböző nézőpontok miatt a kérdés tisztázása nem egyszerű, eltérő véleményeket kellett megvizsgálni, gazdasági tényeket megvizsgálni és értelmezéseket interpretálni. Ugyanakkor az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági működését illetően még mindig vannak tisztázatlan problémák.

Jászi Oszkár az 1900-as évek első évtizedére teszi a centrifugális gazdasági erők túlsúlyát, a kérdés az, hogy előkészítette-e a gazdasági dezintegráció folyamata? Fink (Krisztina Maria) megközelítése szerint az intézményrendszerben 1867-től túlsúlyra kerülnek a centrifugális erők.

A gazdasági dezintegráció, a politikai rendszer csődje eredményezte egyben a kudarc szemléletét. Ha azonban a szemléletünk Kövér György és Katus László alapján a lehetőség oldaláról vizsgálja a kérdést, akkor egészen más eredményre juthatunk.

Az Osztrák–Magyar Monarchia működésében a közös ügyek és a közös érdekeltsgű (dualisztikus) ügyek működését nem végleges megoldásként, hanem általában 10 évente megújítandó alku keretében szabályozták.

A legtöbb vitát kiváltó területe volt az Osztrák–Magyar Monarchiának:

1. A jelentős adósság megosztása,
2. Kvóták (a közös ügyekhez való hozzájárulás mértéke),
3. Az Osztrák–Magyar Monarchia két állama közötti kereskedelmi és vámszövetség.

2.2. Adósság

Ausztria fedezetlen adósságát 7 767 835 764, Magyarország esetében 6 741 322 674 koronában állapították meg. Főleg az adónemek és értékpapírok alapján állapították meg az „utódállamok” részesedését az osztrák és magyar adósságban.

Eddie M. Scott szerint a központi kormányzat kiadásaiiban az adósságszolgálat mellett fontos szerepet játszott a közös ügyek finanszírozása. Ez a kiadások tekintetében az osztrák fél esetében a rendes összkidadások 27,6%-a volt 1869–1973 között, 1909–1913 között pedig 19,7%. Magyarország ugyanebben az időszakban 16,4%-ot, illetve 14,3%-ot fordított a közös ügyek finanszírozására. Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy az adósságszolgálat Ausztria esetében a fenti időpontban az összes kiadások 36,6%-a, illetve 32,5%-a volt, míg Magyarországon 29,1, illetve 26%. A bevételek legnagyobb része a közvetett adókból, monopóliumoktól származott, ami igaz volt Magyarországra is.¹⁷

A háború hatására a kvóta-hozzájárulást a háromszorosára kellett emelni, hogy fedezze a közös kiadások 100%-át.¹⁸

3. táblázat. Az Osztrák–Magyar Monarchia államadósságának megosztása¹⁹

Ausztria		Magyarország	
Ausztria	36,827%	Magyarország	49,629%
Olaszország	4,087%	Románia	23,659%
Lengyelország	13,733%	Szerb-Horvát-Szlovén Királyság	6,800%
Románia	1,610%	Csehszlovákia	17,384%
Szerb-Horvát-Szlovén Királyság	2,043%	Ausztria	1,716%
Csehszlovákia	41,700%	Fiume város	0,812%

2.3. Kvóták

Az Osztrák–Magyar Monarchiában a közös kiadások fedezetét a vámbevételek jelentették, ez azonban mindig kevésnek bizonyult. A hiányt kvótákból pótolták. Így a vámbevételek nem tartoztak egyik állam költségvetésének indirekt adójához sem.²⁰

A közös érdekű ügyek (vámbevételek, őrlési monopólium, a katonai és egyéb alapítványok bevételei); a kvóták a korszakban az alku eredményeként így alakultak: 1868–1871 között 30%, 1872–1873 között 30,22%, 1873–1899 között 31,4%, 1900–1907 között 34,4%, 1907–1918 között 36,4%.

Az utolsó kvótatárgyalások a magyar fél hozzájárulását 2%-kal megemelték (63,6 : 36,4%). A kvótatárgyalásokat komplikálta az adóbevételek nagyságának megállapítása. Ausztria és Magyarország bevételi szerkezetében sok hasonlóság volt, a kiadások azonban sokkal eltérőbbek. Lényegi eltérés a két legnagyobb kiadási oldalnál jelentkezett, az adósságszolgálatnál és a közigazgatási kiadásoknál.²¹

4. táblázat. Az Osztrák–Magyar Monarchia költségvetésének fedezete 1885–1914 között (1000 koronában)²²

Év	vámbevétel	%-os fedezet	kvótákból	%-os fedezet
1885	9 652	3,88	239 308	96,12
1890	83 054	29,47	198 766	70,53
1895	107 422	34,99	199 596	65,01
1900	131 048	37,64	217 116	62,36
1904	113 273	29,01	277 220	70,99
1905	148 630	33,93	289 440	66,07
1907	162 032	30,49	271 490	69,51
1908	169 931	35,46	344 445	64,59
1909	197 980	30,76	445 598	69,24
1910	228 452	39,82	345 298	60,18
1911	222 717	40,23	330 855	59,77
1912	238 645	36,06	423 191	63,94
1913	197 704	33,01	401 646	66,99
1914	197 252	33,39	194 039	66,61
1914/15	216 455	36,96	369 268	63,04
		32,34		67,66
Összesen	2 424 247		4 547 276	

5. táblázat. A kvóták összege és megoszlása 1885–1914 között (1000 koronában)²³

Év	Osztrák kvóta	Magyar kvóta	Egy főre jutó kvóta	
			Osztrák	Magyar
1885	164 166	75 142	7,18	4,78
1890	136 354	62 412	5,70	3,58
1895	136 922	62 674	5,48	3,58
1900	142 428	74 688	5,45	3,91
1904	181 856	95 374	6,88	4,95
1905	189 872	99 567	6,69	4,91
1907	172 673	98 826	7,11	5,22
1908	173 449	99 269	6,30	4,80
1909	283 400	162 198	10,05	7,87
1910	219 710	125 588	7,76	6,01
1911	210 424	120 431	7,39	5,72
1912	269 147	154 044	9,38	7,26
1913	255 418	146 618	8,83	6,85
1914	123 409	70 630	4,30	3,28
1914/15	234 854	134 413	7,91	6,12
átlag	2 894 082	1 581 874	7,09	5,256
	64%	35%	57%	43%
	4 547 276			

2.4. Vám- és kereskedelemügy

Eddie M. Scott szerint az Osztrák–Magyar Monarchia több volt, mint vámunió. Véleménye szerint monetáris integráció és részleges adóunió volt: a munkaerő és a tőke szabad áramlása valósult meg. A részleges adóunió megfelelést is megfogalmazza: a fogyasztási adókat felvették a „közös érdekű ügyek” közé. Ezt alapvetően értették a hús, cukor, szeszes italok, később petróleumra.

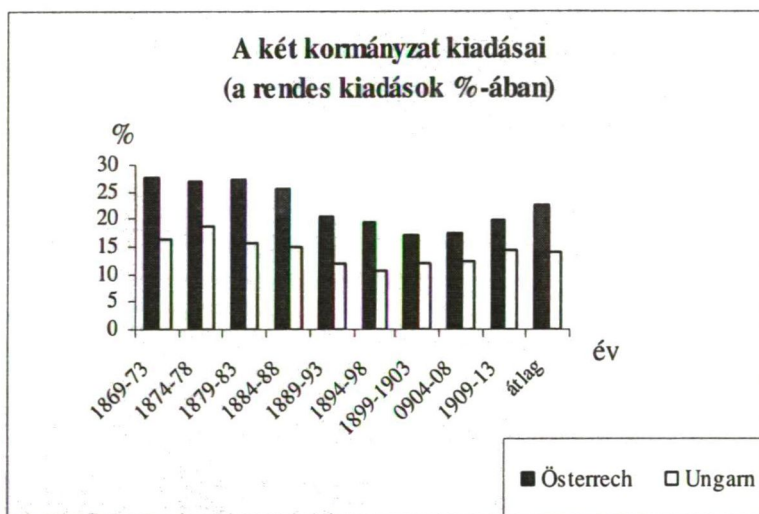
A közfinanszírozás egésze szinte feltáratlan terület Ausztria–Magyarországgal kapcsolatban. Érdekes kérdés továbbá az is, hogy a kvótaarány összhangban volt-e, vagy jelentősen eltért a partnerek fizetőképességétől?²⁴

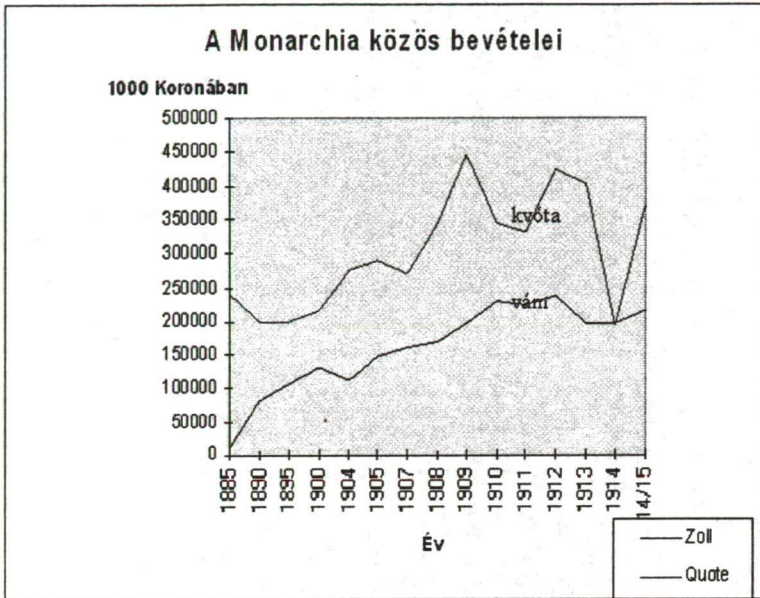
Az Osztrák–Magyar Monarchia közös érdekeltségű ügyei voltak:

1. közös államadósság,
2. vasúthálózat,
3. vámszövetség,
4. egységes adó, pénz,
5. ipari törvényhozás – a magyar ipar fejlődése,
6. katonai vezénylet – a közös költségvetés 95%-át a katonai kiadások tették ki.

6. táblázat. Az Osztrák–Magyar Monarchia közös államháztartása (nettó kiadások)²⁵

	A) összesen	B) hadügy		C) ebből haditengerészet		Fedezet vámbevételből	
		1000 K.	%-ban	1000 K.	%-ban	1000 K.	%-ban
1868	215 596	206 008	95,5	15 852	7,7		
1871/1875	223 389	212 120	94,9	21 112	9,9		
1876/1880	284 142	269 311	94,8	17 826	6,6		
1881/1885	258 634	246 984	95,5	19 416	7,9	22 286	8,6
1886/1890	294 798	281 662	95,5	24 391	8,6	59 164	20,1
1891/1895	297 961	285 974	96,0	24 746	8,6	102 205	34,3
1896/1900	346 575	333 213	96,1	34 272	10,3	124 389	35,9
1901/1905	398 759	382 457	95,9	57 691	15,1	131 981	33,1
1906/1910	516 775	498 360	96,4	81 858	16,4	182 595	35,3
1911	553 572	532 507	96,2	120 666	22,6	222 717	40,2
1912	683 272	659 961	96,6	170 197	25,8	238 654	34,9
1913	934 989	909 987	97,3	210 155	23,1	227 669	24,4

Kövér György tanulmányában hangsúlyozza a piaci erőter fontosságát, a piac megfelelő működését, a gazdaság stabilitását és a centrifugális (széthúzó) és a centripetális (összetartó) erők egyensúlyát. Jászi szerint a gazdaság problémái 1900–1913 között jelentkeztek. A Ciszlajtán területek passzívba fordulása indukálta, 1906-tól nálunk is jelentős passzívum halmozódik fel. Gazdasági mélypontok jelentkeztek, így 1908-ban, 1913-ban.

Kövér György szerint fontos vizsgálati kérdés a két birodalmi fél közötti áru- és tőkeforgalom, a Monarchia egészének nemzetközi kereskedelmi és fizetési mérlege. Szerinte a Monarchia egészét jellemezte a periodicitás (Konratyev hullámok), s a külkereskedelmi mérleg átmeneti passzivitása ezzel magyarázható.²⁶

2.5. Viták az Osztrák–Magyar Monarchia kereskedelm- és vámszövetségének megújítása körül 1907-ben. A nemzetközi fizetési mérleg alakulása a századfordulón

A gazdasági különállásnak mégis megfogalmazódtak a lehetőségei az utolsó kereskedelmi szövetség megújításának tárgyalásain, és körvonalazódott a különálló magyar kereskedelem és iparügy.

A 10 évre kötött kereskedelmi és vámszerződés lejárt 1897. december 31-én, Magyarország önálló akart lenni.²⁷

A tíz évre szóló megállapodások tartalmazták:

1. A vám és kereskedelmi terület egységét, kivétel a vámkülföldi kereskedelem,
2. a vámmentes kereskedelmet,
3. minden belföldi termék azonos illetékkel történő terhelését a birodalom mindkét országában.

Összességében hat kiegyezési tárgyalás volt 1867, 1878, 1887, 1899, 1907 és 1917-ben.²⁸

1899: XXX. tc. alapján hosszú vita után megállapodás született, mégsem válnak külön, de megalapozták a különválás lehetőségét.

Ennek az volt az előzménye, hogy 1905-ben a külügyi hivatal nemzetközi kereskedelmi szerződést kötöttek, ezeket nem fogadták el a birodalom mindkét felében.

1907: LIII. tc. Rajnik Béla szerint mégis lépés a gazdasági önállóság felé, még megszavazták a közös vám- és kereskedelem ügyét, de megtörtént a magyar gazdasági önállóság lehetőségének az elfogadása.

1907. október 8-án a magyar-osztrák kereskedelmi szerződés a gazdasági közösséget biztosította, viszont a kapcsolat 1917 végéig szólt, de 1918. január 1-jétől kimondta a különválás lehetőségét. 1907. október 8: LIII. tc. – magyar-osztrák kereskedelmi szerződés kidomborította tehát Magyarország gazdasági függetlenségét, s nemzetközi garanciát adott 1918. január 1. az önállóságra.²⁹

Ausztriában az agráriusok (Club der Land- und Forstwirte) szerettek volna gyorsan szakítani Magyarországgal, hasonló módon, mint Magyarországon az ipari körök. Magyarországon az 1907-es döntés ezzel politikai színezetet is kapott.³⁰

Az önállóság lehetőséget nyújtott volna a magyar területen egyenlő versenyre és az ipar fejlesztésére. Kossuth Ferenc szerint „Egyoldalú előnyök nem békét, hanem gyűlöletet, nem gyarapító munkát, hanem romboló küzdelmet jelentenek.”

A kereskedelem ügyét az 1867: XVI tc., majd az 1878: XX. tc, és az 1887: XXIV. tc. szabályozta, majd végül a fenti 1907 LIII. tc.³¹

Éppen a vámunió megújítását célzó vitás kérdések elintézése ösztönözte a feleket arra, hogy nem állandó tevékenységgel felállították 1907-ben a döntőbírósgot, amely esetenként ülésezett, és a vitás kérdések megoldásában kellett döntéseket hoznia.³²

Rajnik Béla könyvével a Magyar Tudományos Akadémia dicséretét érdemelte ki 1909-ben, de minden bizonnyal az önálló magyar ipar megteremtéséért küzdők is hatása alá kerültek. A könyvben a különválás, az új rend érdekében történő intézkedéseket fogalmazza meg a szerző.

Elsőként szükségesnek tartja a pártok összefogását, az ipari munkáshiány megszüntetését (tisztességes megélhetés, fogyasztási adókban – a munkások érdekeit vegyék figyelembe) – a visszavándorlás elősegítését.

Kiemelt fontosságot tulajdonított a munkaerő fejlesztése mellett az önálló jegybank felállításának, s arra a kérdésre, hogy mi szolgálja jobban az érdekeket, a közös vagy az önálló, azt a választ adja, hogy az önálló jegybank a gazdasági függetlenség és jólét záloga egyben.

Fontosnak gondolja Rajnik az egyéb hitelügyek (független pénzügyek kellenek, az ipari vállalatoknak pénzre volt szükségük) rendezését, a forgalmi ügyek megoldását, hiszen szerinte Ausztria körülsáncolta magát.

Szükséges a gabonaárak paritásának biztosítása, az őrleési forgalom körüli visszaélések felszámolása.³³

Tőzsdereformra (papirosbúza és tőzsdebírósg) tesz javaslatot, a határidőüzletek (mezőgazdaság, kereskedelemre, hatás a malomiparra) átfogó szabályozására. Az iparügyek terén az ipari termelés fejlesztése és a keleti piacok (kereskedelmi szerződések) biztosítása áll gondolkodásának középpontjában.

Rajnik véleménye az, hogy menjünk elébe a problémáknak, 1918 előtt gyakorlati és tudományos szakemberekből álló bizottság felállítására tesz javaslatot. A különválást – mintegy gyógyszernek nevezi, ami lehetőséget kínál az egészséges fejlődés számára.

Végző soron hitet tesz a szabad kereskedelem mellett. Végül kimondatja Kossuth Ferencel az álláspontját: „Nem lehet jólétben az az ország, melyben az emberi kereset legjövedelmezőbb forrása, az ipar, nincs meghonosítva és nem foglalhatja el kellő helyét a világ államai között az az ország, melynek kereskedelme nincs a saját kezében”.³⁴

Érdekes továbbá a nemzetközi fizetési mérleg alakulását megvizsgálni. Feller Frigyes 1908-ban megjelent művében alátámasztja azt, hogy az 1901–1905 közötti években Magyarország eladósodott Ausztriának, évről évre mintegy 305 millió koronával. Magyarország fizetési mérlege kedvezőtlenebb, mint a közös vámterületé külfölddel szemben. Magyarország fizetési mérlege a külfölddel szemben 176 millió korona passzívumot mutatott,

az Osztrák–Magyar Monarchiában pedig a vámkülfölddel szemben csak 30 millió tartozást. Ez egyben azt jelenti, hogy Ausztria fizetési mérlege a külfölddel szemben 146 millió korona követelést mutatott.³⁵

3. Konklúziók

Összevetve az eddigieket az alábbi konklúzióra lehet jutni. A gazdaság működésének és a fizetőképességnek a gondjai, a vám- és kereskedelmi szövetség megújulásának vitái, különösen az utolsó megállapodás (1907), a deficit finanszírozásának nehézségei, majd a világháború anyagi terhei (Magyarország esetében 2 és fél békeév teljes nemzeti jövedelme), a teljes gazdasági kimerülés elsősorban közvetett, majd tényleges szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában, különösen annak következményeiben.

Lábjegyzetek

¹ Henderson, W. O. (1939): The Zollverein. The Macmillan Co. New York.

² Komlos John (1990): John Komlos: Az Osztrák–Magyar Monarchia mint közös piac. Ausztria–Magyarország gazdasági fejlődése a tizenkilencedik században. Maecenas Kiadó, Budapest.

³ Katus László (2008): Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Történelem Tanszékcsoport. Szerkesztette: Nagy Mariann–Vértesi Lázár. Pécs, 125. old.

⁴ Paulinyi Ákos (1973): Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In.: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 1. Die wirtschaftliche Entwicklung. Herausgegeben von Alois Brusati. Wien, 567–592. old.

⁵ Matlekovits Sándor (1905): Közös vámterület és a gazdasági elválás Ausztriától. Budapest.

⁶ Szerényi József (1861–1941). 1861. november 6-án született a Somogy megyei Lengyeltótiiban. A középiskoláit Budapesten végezte, majd két évre Németországba ment tanulmányútra. Először újságíró, 1885-ben alapítja az Erdély részi Ipari- és Kereskedelmi Egyesületet. Több ízben beutazta a keleti országokat, 1889-ben Baross Gábor meghívta iparfelügyelőnek, 1897-ben királyi tanácsosi címet szerez. 1898-ban a Kereskedelemügyi Minisztériumban miniszteri osztálytanácsos. 1905-ben ugyanott az adminisztratív államtitkári posztot töltötte be. 1906/1907-ben a kiegyezési tárgyalásokon a kormánybizottság magyar elnöke. 1918 januárjában az új Wekerle kormányban elvállalta a kereskedelemügyi miniszteri posztot. 1918 áprilisában Károly király mint kijelölt miniszterelnököt kormányalakítással bízta meg, de ez egyes pártok ellenállásán meghiúsult. A Károlyi kormány idején internálták. A Horthy-korszakban öt éven át népszövetségi delegátus.

⁷ Katus László (2008): Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Történelem Tanszékcsoport. Szerkesztette: Nagy Mariann–Vértesi Lázár. Pécs, 120–121. old.

⁸ Uő. 121–122. old.

⁹ David F. Good (1986): Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750–1914. Forschungen zur Geschichte des Donauraumes Band 7. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Graz, 209. old.

¹⁰ Uő. 209–210. old.

¹¹ David F. Good: Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750–1914. Forschungen zur Geschichte des Donauraumes Band 7. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Graz, 1986. 239. old.

¹² Katus László (2008): Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Történelem Tanszékcsoport. Szerkesztette: Nagy Mariann–Vértesi Lázár. Pécs. Katus László 122–130. old.

¹³ Uő. 130–132. old.

¹⁴ Jászi Oszkár (1983): A Habsburg-monarchia felbomlása. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.

¹⁵ Fink Kristina Maria (1968): Die österreichisch–ungarische Monarchie als Wirtschaftsgemeinschaft: ein historischer Beitrag zu aktuellen Integrationsproblemen. Südosteuropaschriften Band. 9, München, Rudolf Trofenik, 1968.

- ¹⁶ *Kövér György* (1997): Centripetális és centrifugális erők az Osztrák–Magyar Monarchiában. In.: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Szerk.: Nagy Mariann. Pécs, 309–316. old.
- ¹⁷ *Scott M. Eddie* (1989): Economic Policy in Austria–Hungary, 1867–1913. In.: The Cambridge Economic History of Europe Vol. VIII. The industrial economies; the development of economic and social policies. Ed. By Peter Mathias and Sidney Pollard. Cambridge, 846; 850.
- ¹⁸ *Compass*. Finanzielles Jahrbuch für Österreich–Ungarn. Wien, 1919. 57. old. és Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1914.
- ¹⁹ Reparation Commission VII Distribution of the pre-war Austrian and Hungarian debt. 1929. 17–19. old.
- ²⁰ *Scott M. Eddie* (2004): A pénzügyi függetlenség korlátai a vámunió szuverén államaiban: az Osztrák–Magyar Monarchia mint „adóunió” 1868 és 1911 között. AETAS Történettudományi folyóirat. Szeged, 206–207. old.
- ²¹ Uő. 211. old.
- ²² Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1914.
- ²³ Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1914 (a fenti számítást az 1885 és 1913 közötti statisztikai adatok alapján készítettük).
- ²⁴ *Scott M. Eddie* (2004): A pénzügyi függetlenség korlátai a vámunió szuverén államaiban: az Osztrák–Magyar Monarchia mint „adóunió” 1868 és 1911 között. AETAS Történettudományi folyóirat. Szeged. 202–217. old.
- ²⁵ *Ákos Paulinyi* (1973): Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In.: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 1. Die wirtschaftliche Entwicklung. Herausgegeben von Alois Brusati. Wien, 1973. 574.
- ²⁶ *Kövér György* (1997): Centripetális és centrifugális erők az Osztrák–Magyar Monarchiában. In.: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Szerk.: Nagy Mariann. Pécs. 309–316. old.
- ²⁷ *Rajnik Béla* (1909): Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulásról. Franklin Társulat. Budapest. Az önálló vámterület hatásai Magyarországra mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre. 15–20. old.
- ²⁸ *Paulinyi Ákos* (1973): Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In.: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 1. Die wirtschaftliche Entwicklung. Herausgegeben von Alois Brusati. Wien, 583. old.
- ²⁹ *Rajnik Béla* (1909): Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulásról. Franklin Társulat. Budapest. Az önálló vámterület hatásai Magyarországra mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre. 19. old.
- ³⁰ *Paulinyi Ákos* (1973): Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In.: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 1. Die wirtschaftliche Entwicklung. Herausgegeben von Alois Brusati. Wien. 593. old.
- ³¹ *Rajnik Béla* (1909): Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulásról. Franklin Társulat. Budapest. Az önálló vámterület hatásai Magyarországra mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre. 16–18. old.
- ³² *Paulinyi Ákos* (1973): Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik Österreich–Ungarns. In.: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 1. Die wirtschaftliche Entwicklung. Herausgegeben von Alois Brusati. Wien. 572. old.
- ³³ *Rajnik Béla* (1909): Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulásról. Franklin Társulat. Budapest. Az önálló vámterület hatásai Magyarországra mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre. 223–267. old.
- ³⁴ Uő. 267–299. old.
- ³⁵ *Fellner Frigyes* (1908): A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat. Magyar Közgazdasági Könyvtár. Szerkeszti: Földes Béla, Budapest. 178–179. old.